

Mateusz Rolski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

POCZĄTKI POLITYKI PIENIĘŻNEJ NA ZIEMIACH POLSKICH

Wprowadzenie

Pieniądz należy do tego rodzaju kategorii ekonomicznych, które posiadają nadzwyczajny charakter ze względu na zadania pełnione w życiu społecznym i gospodarczym. Jego postać materialna oraz funkcje wiążą się z historią rozwoju cywilizacji. Nie inaczej było na ziemiach polskich zarówno przed, jak i po powstaniu państwa pierwszych Piastów. Ponadto symbole umieszczane na awersach i rewersach monet są niejednokrotnie związane z wydarzeniami historycznymi, będąc często uzupełnieniem źródeł pisanych.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja początków gospodarki pieniężnej w Polsce. Analizowany przedział czasowy objął sytuację monetarną przed powstaniem państwa, politykę monetarną pierwszych Piastów aż do końca rozbicia dzielnicowego oraz związanego z tym zmierzchu systemu denarowego (początki panowania Władysława Łokietka). Należy podkreślić, że podjęta tematyka jest niezwykle obszerna, w związku z czym prezentowany materiał jest niejako wstępem do dalszych badań w zakresie polityki pieniężnej w Polsce na przestrzeni wieków.

1. Pierwsza polska moneta

Kategoria pieniądza łączy się z powstaniem gospodarki towarowej. Przejście od gospodarki naturalnej do wymiany i rynku wzbudziło naturalną potrzebę środka, za pomocą którego ludzie mogli przeprowadzać transakcje. Początkowo była to oczywiście wymiana barterowa. Ponadto można wymienić wiele rodzajów dóbr, które pełniły funkcję pieniądza towarowego. W toku rozwoju cywilizacyjnego okazało się jednak, że najwygodniejsze w użyciu były metale szlachetne, w związku z czym przez kilkanaście wieków to one stały się dominującą formą pieniądza. We wstępnej fazie rozwoju, aby dokonać wymiany, ważono kawałki złota, srebra bądź metali innego rodzaju. Wynalazku monety, jak pisze

H. Cywiński, dokonano prawie w tym samym okresie (VII w. p.n.e.) w Lidii (zachodnie wybrzeże Azji Mniejszej) oraz w państwie Fejdona (władca Aragolidy na Peloponezie oraz wyspy Eginy)¹. Odkrycie to rozpowszechniło się następnie w całym świecie starożytnym.

Przed narodzeniem państwa na ziemiach polskich funkcjonowały różnego rodzaju pieniądze kruszcowe. Od najstarszych monet greckich (IV i III w. p.n.e.), poprzez celtyckie, rzymskie i bizantyjskie². Pierwsze ośrodki mennictwa na tych terenach powstały w okresie zamieszkiwania ich przez Celtów. Znaleźiska monet greckich i rzymskich badacze wiążą przede wszystkim z wypłatą żołdu za służbę zaciężną u władców państw basenu Morza Śródziemnego, bądź relacjami handlowymi – głównie ze Szlakiem Bursztynowym i tzw. „złotem północy”³. W literaturze podkreśla się również, że ówczesna ludność zamieszkująca ziemie polskie nie rozumiała istoty pieniądza i akceptowała go raczej ze względu na wartość metalu (tworzenie ozdób bądź dalszą wymianę), a także jego religijny lub nadprzyrodzony charakter.

W okresie od I połowy IX w. do II połowy X w. na tereny ziem polskich napływały również pieniądze kruszcowe pochodzące z krajów arabskich. Kupcy arabscy byli zainteresowani przede wszystkim bursztynem, w zamian za który płacili monetami (dirhem) oraz drogimi tkaninami i ozdobami. Dirhem można traktować jako pierwszy powszechny pieniądz stosowany na terenach Polski. Wymiana handlowa ze Wschodem ustała jednak w drugiej połowie X w., przegrywając rywalizację z krajami zachodnioeuropejskimi. Odkrycie złóż srebra w Niemczech oraz znacznie krótsza droga transportu srebra z terenów Europy Zachodniej (co było równoznaczne z tańszym kruszczem) sprawiła, że kupcy ci mogli płacić więcej sprzedawcom słowiańskim. Zmiana kierunku handlu ze wschodniego na zachodni spowodowała napływ do Polski denarów różnego pochodzenia: niemieckich, duńskich, czeskich oraz innych. Podkreśla się jednak, że to handel ze Wschodem upowszechnił na ziemiach polskich zrozumienie funkcji pieniądza jako środka wymiany⁴. R. Kiersnowski traktował wejście dirhema do obiegu oraz jego tezauryzowanie przez ludność jako swoistego rodzaju podstawę systemu monetarnego w Polsce⁵.

¹ H. Cywiński: *Z dziejów pieniądza na świecie*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986, s. 23 i n.

² Zob. A. Dylewski: *Historia pieniądza na ziemiach polskich*. Wyd. Carta Blanca, Warszawa 2011, s. 10-15.

³ H. Cywiński: *Dziesięć wieków pieniądza polskiego*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 6.

⁴ *Ibid.*, s. 7-8.

⁵ A. Dylewski: *Op. cit.*, s. 18.

Zarówno początki polskiego pieniądza, jak i polityki pieniężnej są nieodłącznie związane z powstaniem państwa oraz panowaniem dynastii Piastów. W zasadzie w przypadku pierwszych władców Polski trudno mówić o kształtowaniu polityki pieniężnej w dzisiejszym rozumieniu tego wyrażenia. Należałoby raczej stwierdzić, że ich rola ograniczała się początkowo wyłącznie do pozyskiwania kruszców oraz wybijania monet dla podkreślenia swojego władztwa. R. Grodecki łączył prawo, a zarazem powinność władcy do bicia monety z przyjęciem chrześcijaństwa, które spowodowało pewnego rodzaju postęp cywilizacyjny. Pisał, że „(...) ta moneta z jego [władcy – przyp. M.R.] imieniem i wizerunkiem jest jednym z ważnych symbolów jego zwierzchniego stanowiska zarówno wobec własnej poddanej ludności, jak i w stosunku do zagranicy, jej państw i ich władców”⁶.

Pierwszym władcą Polski był Mieszko I (ok. 960-992), zatem historia polskiej monety powinna rozpoczynać się mniej więcej od tego okresu. Wśród badaczy trwa polemika, czy pierwszy polski pieniądz powstał za jego panowania, czy dopiero po objęciu władzy przez Bolesława Chrobrego (992-1025). Istnieją dwie serie najdawniejszych polskich monet (denarów): pierwsza z imieniem „Bolizlaus”, kojarzona z Bolesławem Chrobrym, druga zaś z imieniem „Misico” – przez dziesięciolecie przypisywana Mieszkowi I. Hipotezę o początkach polskiego pieniądza związanych z Mieszkim I podważył S. Suchodolski w publikacji z 1998 r. Na podstawie swoich badań stwierdził on, że monetę z imieniem „Misico” należy kojarzyć z Mieszkim II – synem B. Chrobrego, więc za inicjatora polskiego mennictwa należy uważać pierwszego króla Polski (ok. 995 r.)⁷. R. Kiersnowski w pozycji literaturowej z 1962 r. (zatem w myśl hipotezy o pierwszej monecie wybitej za panowania Mieszka I) szacował, że pierwszy władca Polski wybił w sumie ok. 15 tys. denarów po 1,5 grama każdy, zatem ich łączna waga wyniosła ok. 22 kg srebra⁸. Według aktualnych ustaleń emisja ta powinna być zatem przypisana Mieszkowi II (w czasie, gdy jako syn Bolesława Chrobrego współrządził krajem). Za czasów zaś panowania Bolesława Chrobrego wspólnie z Mieszkim II łączne szacunki podają liczbę 95 tys. denarów wybitych ze 120-140 kg srebra⁹.

Przedstawione kalkulacje wskazują na kilka istotnych problemów. Pierwszy z nich dotyczy konieczności posługiwania się hipotezami zamiast udokumentowanymi informacjami. Jest to kwestia dość oczywista, spowodowana brakiem

⁶ R. Grodecki: *Polityka pieniężna Piastów*. Wyd. Avalon, Kraków 2009, s. 3.

⁷ Zob. S. Suchodolski: *Spór o początki mennictwa w Czechach i w Polsce*. „Wiadomości Numizmatyczne” 1998, nr XLII, z. 1-2, s. 5-20.

⁸ R. Kiersnowski: *Początki pieniądza polskiego*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1962, s. 147.

⁹ Ibid.

źródeł historycznych, a jedynie wnioskowaniem. Rozbieżności personalne oraz liczbowe mogą w pewnym stopniu utrudnić formułowanie wniosków badawczych, lecz niezależnie od umownej wersji, liczba monet wybitych za panowania pierwszych Piastów jest relatywnie niewielka w odniesieniu do szacunków ówczesnej liczby mieszkańców kraju (niewiele ponad 1 mln¹⁰). Świadczy to o znikomym udziale wymiany handlowej przy użyciu monet. Zatem gospodarka towarowa w początkach istnienia państwa polskiego (koniec X w.) opierała się raczej na wymianie barterowej, pieniądzu towarowym (tzw. płacidła: grzywny siekierowate, futerka i skórki drobnych zwierząt, lniane płatki), w niewielkim stopniu zaś na pieniądzu kruszcowym. Sytuacja ta była zapewne spowodowana brakiem własnych złóż srebra, co uniemożliwiało rozwój mennictwa krajowego. Niektórzy badacze podkreślają z kolei, że Polski w czasach pierwszych Piastów nie należy traktować jako „pustyni pieniężnej”, ponieważ w gospodarce funkcjonowała znaczna liczba monet zagranicznych, zaś relatywnie nieznaczna emisja pieniędzy przez polskich władców była skierowana głównie do regulowania zobowiązań wobec aparatu państwowego oraz wojska¹¹.

W niniejszym artykule nie sposób opisać wszystkich rodzajów monet wybitych przez pierwszych władców Polski, ponieważ katalog ten jest niezwykle bogaty. Jako pierwszą polską monetę traktuje się (umownie) denar Bolesława Chrobrego, tzw. „strzałę na tle Drzewa Życia”. Należy w tym miejscu wymienić także denar typu „Gnezdvn civitas” (wybity najprawdopodobniej dla upamiętnienia zjazdu w Gnieźnie w 1000 r.) oraz „Princes polonie” (charakterystyczny ze względu na fakt umieszczenia po raz pierwszy nazwy kraju)¹².

2. Rozwój gospodarki pieniężnej od II połowy XI w.

Okres, w którym samodzielnie sprawowali Mieszko II (1025-1034) oraz Kazimierz Odnowiciel (1034-1058) badacze dziejów pieniądza traktują jako lukę, której nie przypisuje się żadnej dotychczas odkrytej monety (a dokładniej lata 1020-1069¹³). Kolejny ważny etap rozwoju gospodarki pieniężnej w Polsce rozpoczął się w okresie panowania Bolesława Śmiałego (1058-1079).

¹⁰ W. Morawski: *Dzieje gospodarcze Polski*. Difin, Warszawa 2011, s. 11.

¹¹ A. Dylewski: *Op. cit.*, s. 29.

¹² Tę oraz większość innych monet polskich władców doskonale opisano oraz zaprezentowano graficznie w publikacji: A. Dylewski: *Op. cit.*

¹³ Zgodnie z ustaleniami R. Kiersnowskiego oraz S. Suchodolskiego, na których powołuje się Z. Żabiński: *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*. Wyd. Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1981, s. 34.

Od końca lat 60. XI w. notuje się znaczny przyrost liczby polskich monet, które zaczęły wypierać z obiegu pieniężnego waluty obcego pochodzenia. Inicjatorem produkcji pieniądza na masową skalę okazał się Bolesław Śmiały. Jak wspomniano wcześniej, głównym problemem polskich władców w okresie początków państwa był permanentny brak kruszcu, spowodowany z jednej strony brakiem eksploatacji własnych złóż srebra, z drugiej zaś koniecznością płacenia trybutu władcom ościennym (głównie ze Śląska – władcom czeskim). Bolesław Śmiały zaprzestał płacenia daniny pieniężnej, co z pewnością było powodem zatrzymania znacznej ilości srebra w skarbcu. W literaturze pojawia się próba wyjaśnienia pojawienia się nadwyżki kruszcu m.in. wyprawą wojenną ówczesnego władcy do Kijowa w 1069 r. oraz zagarnięciem znacznej ilości cennego materiału mennicznego bądź też rozpoczęciem wydobywania srebra w Olkuszcu. Mennictwo w okresie panowania księcia, a następnie króla Polski przeżywało swój rozkwit. Szacunki badaczy wskazują na liczbę 800 tys. – 1,3 mln sztuk, gdzie przeciętna waga denara wynosiła 0,7 grama¹⁴. Przy znacznym postępie rozwoju mennictwa inne hipotezy wskazują nawet na 5 mln egzemplarzy¹⁵. W porównaniu do denarów wybijanych w okresie wspólnego panowania Bolesława Chrobrego oraz Mieszka II waga zmniejszyła się zatem o ponad połowę, podobnie jak obniżeniu uległa próba srebra do ok. 0,500 (w niektórych przypadkach nawet do 0,09). Tutaj przejawia się nowatorstwo mennicze Bolesława Śmiałego; o ile jego poprzednicy poprzestawali jedynie na przebijaniu pozyskiwanego kruszcu, o tyle ów władca, stosując powyższe zabiegi, zaczął osiągać zysk menniczny. Obniżenie wagi i próby monety spowodowało różnice w jej wartości nominalnej i realnej, co przynosiło dochód panującemu. W tym też okresie można mówić o pewnego rodzaju unifikacji polityki monetarnej i fiskalnej. Bicie monety z jednej strony zapewniało rozwój gospodarki, z drugiej zaś przynosiło dochód skarbowy. Nie można jednak zapominać, że tzw. psucie pieniądza, czyli stałe obniżanie jego wagi oraz próby, nie było wynalazkiem Bolesława Śmiałego. Proceder ten znali i wykorzystywali już władcy starożytnego Rzymu.

Wśród wielu typów monet wybitych za panowania Bolesława Śmiałego warto zwrócić uwagę na denar „walka ze smokiem”, cechujący się niespotykaną dotąd starannością wykonania oraz nowatorskim projektem graficznym. Opisywana moneta została stworzona jeszcze za czasów, kiedy władca posiadał tytuł książęcy¹⁶.

¹⁴ R. Kiersnowski: *Pieniądz kruszcowy w Polsce średniowiecznej*. PWN, Warszawa 1960, s. 305.

¹⁵ Idem: *Początki pieniądza...*, op. cit., s. 138.

¹⁶ Zob. A. Dylewski: *Op. cit.*, s. 42-43.

Tragiczna historia zabójstwa biskupa krakowskiego Stanisława na rozkaz Bolesława Śmiałego przerwała dotychczasowe rządy króla, który wskutek buntu poddanych musiał uchodzić poza granice kraju. Kontynuatorem dotychczasowej „polityki monetarnej” okazał się jego brat – Władysław Herman (1079-1102). Szacunki dotyczące liczby wybitych monet w tym okresie wskazują na przedział od 2 mln do 3,5 mln denarów¹⁷. Badacze z jednej strony zwracają uwagę na poprawę „parametrów mennicznych”, czyli próby (przeciętna 0,75) oraz wagi (0,8 grama)¹⁸, z drugiej jednak na znaczne pogorszenie techniki menniczej¹⁹. Okres gospodarki pieniężnej za Władysława Hermana jest jednak niezwykle ciekawy z innego powodu. Jak powszechnie wiadomo, wyłączne prawo bicia monety przysługiwało panującemu (było to tzw. regale mennicze). Jednak w latach panowania Władysława Hermana pojawiła się pierwsza polska moneta prywatna. Był to denar palatyna Sieciecha, opatrzony legendą „Zeteh”. W literaturze brakuje jednoznacznych informacji, czy Sieciech wybijał monetę na podstawie zezwolenia władcy, czy samowolnie. Ze źródeł historycznych wynika jednak, że palatyn dążył wszelkimi możliwymi sposobami do zagarnięcia władzy w Polsce. Można zatem wnioskować, że emisja ta miała podkreślić jego pozycję. Różne szacunki wskazują na liczbę ok. 115 tys. sztuk denarów tego rodzaju²⁰.

W początkach rozwoju polskiej gospodarki pieniężnej zarówno Bolesław Śmiały, jak i Władysław Herman z pewnością przyczynili się do upowszechnienia monety polskiego władcy w kraju. Dotąd pieniądz kruszcowy był popularny w Wielkopolsce i na Śląsku. Obaj spopularyzowali polską monetę szczególnie na terenie Małopolski oraz na Mazowszu²¹.

3. Polityka monetarno-fiskalna Piastów w XII i XIII wieku. Koniec dominacji denara

W niniejszym artykule warto poświęcić kilka słów okresowi polityki monetarnej, którą rozpoczął książę Bolesław Krzywousty (1107-1138). Pieniądze kruszcowe wybijane za czasów jego panowania prezentują dzieje władcy: „książę stojący”, „książę na tronie”, „książę i św. Wojciech” oraz „walka ze smokiem”. Ponadto na monetach tych po raz pierwszy pojawiła się ich nazwa „De-

¹⁷ T. Kałkowski: Tysiąc lat monety polskiej. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974, s. 49.

¹⁸ G. Wójtowicz, A. Wójtowicz: Historia monetarna Polski. Wyd. Twigger, Warszawa 2003, s. 24.

¹⁹ Zob. A. Dylewski: Op. cit., s. 44.

²⁰ H. Cywiński: Dziesięć wieków..., op. cit., s. 17.

²¹ G. Wójtowicz, A. Wójtowicz: Op. cit., s. 24-25.

narivs”²². Interpretacja awersów monet skłania do powiązania ich m.in. z dążeniem księcia do objęcia pełni władzy w kraju (w okresie współzrądzów ze swoim bratem – Zbigniewem).

Bolesław Krzywousty wprowadził do polityki menniczej kolejne novum – tzw. renowację monety²³. Polegała ona na dokonywaniu cyklicznej wymiany pieniędzy kruszcowych na monety z nowych emisji (trwała np. kilka tygodni, po których używanie „starych” monet było zakazane). Głównym zaś jej celem był zysk menniczny, który przypadał władcy. Sposoby renowacji monety stosowane w Polsce piastowskiej opisał m.in. R. Grodecki²⁴. Władcy mogli stosować wymianę starych monet na nowe przy pozostawieniu identycznych parametrów mennicznych (Grodecki pisze o prostym przebijaniu monety), przy zachowaniu części dochodu dla siebie (np. 2 nowe za 3 stare). Ponadto dokonywano tzw. „obrzazu”, który polegał na urzędowym zmniejszeniu rozmiaru i wagi monety poprzez ścięcie naokoło brzegów (oberżnięcie), przy równoczesnym pozostawieniu wartości nominalnej na niezmiennym poziomie²⁵. Wspomniane przykłady ilustrują politykę pieniężną oraz fiskalną władców piastowskich. Należy podkreślić, że obie polityki przenikały się wzajemnie; realizacja polityki monetarnej była narzędziem władcy do osiągnięcia celów polityki fiskalnej (dochody skarbowe). Proceder renowacji nie był „wynalazkiem” polskim, gdyż stosowano go już w czasach karolińskich²⁶.

Polityka pieniężna Bolesława Krzywoustego jest ciekawa jeszcze z jednego powodu. Pod koniec okresu jego panowania zmieniła się bowiem technika wybijania monet, a co za tym idzie – ich forma. Bolesław Krzywousty wybił pierwszy na ziemiach polskich brakteat (łac. cienki kawałek metalu, blaszka). Ukazywał on wyobrażenie św. Wojciecha, czym władca chciał zmanifestować jego kult jako patrona państwa. Była to prawdopodobnie próba przewyciężenia

²² Zob. A. Dylewski: Op. cit., s. 48-50.

²³ S. Suchodolski: *Mennictwo polskie w XI i XII wieku*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1983, s. 111.

²⁴ R. Grodecki: Op. cit., s. 115-143.

²⁵ Grodecki wskazuje na bullę papieża Innocentego III, który narzeka na jakość świętopietrza płaconego przez ludność księstw polskich po trzykrotnej renowacji monety w ciągu roku (niższy ciężar oraz próba, co skutkowało obniżeniem siły nabywczej, pomimo stałego nominału). Bulla ta pochodzi z 1207 r., zatem „obrzaz” mógł pojawić się w Polsce pod koniec XII w. Autor wspomina również, że wskutek niedogodności „technicznych” oraz uchylania się ludności od oddawania denarów mincerzom, fizyczne obrzynanie monety zastępowano w XIII i XIV w. podatkiem o tej samej nazwie („obrzaz”). Pobierano go w formie monet z tytułu prawa władcy do renowacji. Grodecki podaje także przykłady innych podatków związanych z „renovatio mone-tae”, jak np. „slegeshacz” (opłata na rzecz władcy za straty skarbowe wynikające z posługiwania się monetą starą, wycofaną z obiegu). Zob. *Ibid.*, s. 109, 130-131, 142.

²⁶ H. Cywiński: *Pieniądz*. Przegląd encyklopedyczny. Wyd. KeyText, Warszawa 1992, s. 168-169.

trudnej sytuacji politycznej kraju²⁷. Monety grube z dwustronnym stemplem (awers i rewers) zostały zastąpione monetami lżejszymi, na których stempel odciśnięto wyłącznie z jednej strony (rewers zawierał formę negatywu). Nie oznacza to jednak, że denary brakteatowe były monetą bezwartościową. Proces deprecjacji pieniądza odbywał się bowiem niezależnie od jednostronnej czy dwustronnej techniki menniczej. Co więcej, technika brakteatowa przeciwdziałała pogarszaniu próby srebra, ponieważ wymagała jego zawartości na poziomie przekraczającym 50%²⁸. Niewątpliwie jednak zmniejszanie zawartości kruszcu w monetach przy tej samej wartości nominalnej było powodem przeprowadzania dużych transakcji w grzywnach srebra (srebro na wagę)²⁹. Funkcjonowanie brakteatów wiąże się z okresem rozbitcia dzielnicowego w Polsce (zgodnie z testamentem Bolesława Krzywoustego; umownie lata 1138-1320), choć w okresie panowania Władysława Wygnańca (1138-1146) oraz Bolesława Kędzierzawego (1146-1173) nadal bito denary techniką dwustronną.

Panowanie Bolesława Kędzierzawego zakończyło w Polsce zarówno dominację denara dwustronnego, jak też okres centralizacji polskiego mennictwa. Podkreśla się, że wybijanie brakteatów (czyli uproszczenie techniki menniczej) zostało spowodowane m.in. nienadążaniem starej metody produkcji za potrzebami monetarnymi gospodarki³⁰. Pionierem polityki pieniężnej, opartej na wycofywaniu denarów dwustronnych oraz masowym wprowadzaniu brakteatów do obiegu, był Mieszko III Stary (książę krakowski w latach 1173-1177 oraz 1191 r.). Reforma pieniężna w jego wykonaniu polegała jednak na masowym procederze psucia pieniądza – w 1173 r. z grzywny srebra (ok. 200 g) mennica królewska wybijała 694 denary (typu brakteatowego), zaś 4 lata później – aż 1310³¹. Znane są denary o wadze 0,11 g³², czyli niespełna czternaście razy lżejsze od pierwszej monety Bolesława Chrobrego. Rozwinięty fiskalizm księcia objawiał się w kilkukrotnej renowacji monety w ciągu roku. Mennice książęce permanentnie wymieniały większą ilość pieniędzy uznawanych za nieważne na mniejszą liczbę monet nowych. W literaturze podkreśla się, że ucisk monetarno-fiskalny Mieszka Starego był jedną z przyczyn buntu możnych przeciwko księciu, oraz końca jego panowania na tronie krakowskim.

²⁷ G. Wójtowicz, A. Wójtowicz: Op. cit., s. 29.

²⁸ R. Kiersnowski: Pradzieje grosza. Wiedza Powszechna, Warszawa 1975, s. 16-17.

²⁹ W. Morawski: Wzrost oparty na przemianach instytucjonalnych i demograficznych w XII-XV wieku. W: Polskie osiągnięcia gospodarcze. Red. J. Kaliński. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 26.

³⁰ A. Dylewski: Op. cit., s. 57.

³¹ H. Cywiński: Dziesięć wieków..., op. cit., s. 18.

³² Zob. A. Dylewski: Op. cit., s. 59.

Decentralizacja mennictwa, a tym samym polityki pieniężnej, dokonała się w okresie rozbicia dzielnicowego. Faktyczne rozdrobnienie nastąpiło wraz z objęciem władzy przez Kazimierza Sprawiedliwego (książę krakowski w latach 1177-1194) oraz likwidacją zasady senioratu (od 1180 r. obowiązywała dziedziczność tronu krakowskiego w linii Kazimierza). Odtąd książęta dzielnicowi prowadzili własną politykę fiskalną i pieniężną (za pioniera w tym względzie uważa się księcia raciborskiego Mieszka Płatonogiego, który produkcję menniczą rozpoczął wcześniej – już po 1163 r.³³). W pierwszym okresie (lata 1177-1182) wyodrębniło się sześć prowincji monetarnych: krakowska, śląska, raciborska (górnosląska), wielkopolska, kujawsko-mazowiecka oraz gdańska (wschodniopomorska), które dwie dekady później uległy dalszemu podziałowi. Praktycznie każdy władca dzielnicowy wybijał swoje brakteaty³⁴. Dopełnieniem chaosu w gospodarce pieniężnej ówczesnych ziem polskich było przekazywanie regale menniczego miastom, biskupom, zakonom oraz palatynom, czego przykłady dostarczają źródła pisane oraz odkrycia archeologiczne.

System denarowy opierał się wyłącznie na istnieniu jednego rodzaju jednostki pieniężnej, co było anachronizmem w odniesieniu do szybkiego rozwoju gospodarczego. Zmiany w polskim systemie monetarnym dokonały się na skutek napływu groszy praskich (szczególnie w okresie unii personalnej z Czechami), co zapoczątkowało powrót monet bitych dwustronnie. Ów pieniądz, znakomitej próby (0,937) oraz pokażnej wagi (nawet do 3,9 g) pełnił rolę swoistego „dolara średniowiecza”³⁵ (nazwa „grosz” powstała od „dużego denara” – „denarius grossus”). Wacław II (król Polski w latach 1300-1305) próbował wprowadzić w kraju system dwustopniowy – z groszem oraz parwusem jako 1/12 części grosza.

Kontynuatorem reformy okazał się Władysław Łokietek (1306-1333), którego koronacja na króla Polski w 1320 r. umownie zakończyła okres rozbicia dzielnicowego w Polsce. Wprowadził on polską grzywnę obrachunkową o wadze 196 g, z której można było wybić 48 groszy praskich bądź 576 denarów Łokietka o wadze 0,34 g (próba 0,875). Tym samym ustalono, że na jeden grosz praski składało się 12 denarów polskich. Jak pisze H. Cywiński, „(...) ten nowy denar poza nazwą nie miał nic wspólnego z dawnym denarem”³⁶. Niestety w kolejnych latach panowania Władysława Łokietka denar uległ dewaluacji. W okre-

³³ G. Wójtowicz, A. Wójtowicz: Op. cit., s. 30.

³⁴ Opis monet w poszczególnych dzielnicach doskonale przedstawiono w publikacji: A. Dylewski: Op. cit., s. 64-85.

³⁵ Zob. Ibid., s. 97.

³⁶ H. Cywiński: Dziesięć wieków..., op. cit., s. 32.

sie 1316-1320 jego waga wynosiła ok. 0,257 g przy próbie 0,750, zaś w latach 1320-1333 próba obniżyła się do 0,437³⁷. Warto wspomnieć, że w 1330 r. król wybił pierwszą polską monetę złotą – florena³⁸.

Koniec rozbicia dzielnicowego w Polsce oznaczał schyłek systemu denarowego, do którego zmiany starał się wprowadzić już Władysław Łokietek. Jednak zręby prawdziwej reformy monetarnej miały nastąpić dopiero w okresie królowania Kazimierza Wielkiego.

Podsumowanie

Polityka pieniężna pierwszych władców Polski ulegała modyfikacji w toku rozwoju gospodarczego. Była ona związana z usprawnieniem procesów wymiany i wykorzystywana dla zaspokajania potrzeb fiskalnych władców, którzy niejednokrotnie uciekali się w tym względzie do psucia pieniądza. Proceder ten, choć przynosił dochody panującym, z pewnością przyczyniał się do spadku siły nabywczej pieniądza, a tym samym – zubożenia ludności. Kronikarz czeski Kosmas pisał: „Na pewno żadna klęska, żadna zaraza ani śmiertelność, ani spustoszenie przez nieprzyjaciół całej ziemi łupiestwem i pożarami więcej by nie zaszkodziły całemu ludowi Bożemu niż częstsza zmiana i zdraдлиwe pogarszanie monety. (...) nie książęta, lecz złodzieje, nie rządcy ludu Bożego, lecz niegodni zdziercy (...) którzy trzy lub cztery razy w roku zmieniając pieniądz wpadają w sidła diabelskie na zgubę ludu Bożego”³⁹.

Historyczna podróż do źródeł polskiego pieniądza okazuje się niezwykle ciekawym doświadczeniem. Zgłębianie historii polskiej polityki pieniężnej inspiruje do dalszych badań.

THE BEGINNINGS OF THE MONETARY POLICY IN POLISH LAND

Summary

The history of monetary policy in Poland has its origins during the reign of the first Piast dynasty. Practically, everyone of them was minting coins with its own distinctive character. Importantly, most of the rulers applied the practice of so-called ‘depreciation of money’. Thanks to that the unification of monetary policy and fiscal policy was po-

³⁷ Z. Żabiński: Op. cit., s. 45.

³⁸ Zob. A. Dylewski: Op. cit., s. 105-107.

³⁹ Kosmasa Kronika Czechów. PWN, Warszawa 1968, s. 165. Cyt. za: G. Wójtowicz, A. Wójtowicz: Op. cit., s. 32-33.

ssible at the time. In the course of the historical development, were more and more new ideas the right to the exclusive use of emissions for coins (to satisfied the fiscal policy of master).

This article presents the beginning of monetary policy in Poland. Period of the Piast Dynasty Governments – from Mieszko I till Władysław Łokietek – was analyzed. Within 300 years analysed in the Polish monetary system dominated denar. The twilight of the coin had to happen after taking the throne by Kazimierz Wielki.